

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

27 MAYIS'TAN 12 EYLÜL'E:

TÜRK DEVRİM/İNKILÂP TARİHİ DERSİNİN ADI ve KRONOLOJİSİ

Demo Ahmet ASLAN

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

demoahmet.aslan@idu.edu.tr

0000-0002-0677-8863

Atıf / Citation: Aslan D.A. (2023). 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e: Türk devrim/inkılâp tarihi dersinin adı ve kronolojisi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (İNİJOSS), 12(1), 23-37

<https://doi.org/10.54282/inijoss.1287701>

Öz

Türkiye'de resmî ideolojinin aktarılmasında önemli bir işleve sahip olan Türk Devrim Tarihi dersinin, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nden sonra adı, Türk İnkılâp Tarihi olarak değiştirildi. Dersin adının İnkılâp Tarihi olarak değiştirilmesi, 1960'ların ikinci yarısında ortaya çıkan radikal toplumsal muhalefete ve onun en aktif parçasını oluşturan öğrenci hareketine duyulan tepkinin bir sonucuuydu. Muhalefet, 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nden sonra liberal anayasal dönemin anahtar sözcüklerinden biri haline gelen "devrim" ile simgesellik kazanmıştı. 12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi, bu travmatik tehdit karşısında, muhalefetin resmî ideoloji ile kurduğu meşruiyet bağını koparmaya çalıştı. Bunun yollarından biri, yükseköğretim programlarında rejim dersi olarak okutulan Devrim Tarihi'ne müdahale etmekten geçiyordu. 12 Eylül yönetimi, dersin adını öz Türkçe "devrim"den Osmanlıca "inkılâp"a dönüştürmekle kalmadı, dersin kronolojik bitiş noktasını da Atatürk'ün ölüm tarihiyle sınırlandırdı. Çok partili hayat ile liberal anayasal döneme ait konuları İnkılâp Tarihi'nden çıkararak 12 Eylül, Millî Mücadele ile erken Cumhuriyet dönemlerini ders içeriğinde daha belirgin bir hale getirdi. Ancak öne çıkardığı şey, Cumhuriyet'in Osmanlı geçmişinden radikal kopuş hamlelerinden çok, rejimin kurucu babasının simgesel hale getirilen tarihsel kişiliği oldu. 1980'lerde toplumu siyasal alanın dışına itmenin, onun en hareketli parçasını oluşturan yükseköğretim gençliğinde ideolojik bir boşluk yaratacağı muhakkaktı. Bu boşluğun önemli bir kısmının Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi derslerinde Atatürk'ün rol modeli olarak sunulan kişiliği ve onun "düşünce sistemi" ile doldurulması amaçlandı.

Anahtar Sözcükler: Türk Devrim/İnkılâp Tarihi, 27 Mayıs Darbesi, Öğrenci Hareketi, 12 Eylül Darbesi.

FROM 27 MAY TO 12 SEPTEMBER:

THE NAME and TIMELINE of the HISTORY of TURKISH REVOLUTION COURSE

Abstract

Following the military coup of 12 September 1980, the name of the *Türk Devrim Tarihi* (History of Turkish Revolution) course, which served an important function in conveying official ideology in Turkey, was changed to *Türk İnkılâp Tarihi* (History of Turkish Revolution). The renaming of the course as *Türk İnkılâp Tarihi* was a part of the reaction to the radical social opposition that emerged in the second half of the 1960s and the student movement, which was the most active component of the opposition. The opposition became symbolic with the word *devrim* (means revolution in pure Turkish), which became one of the key words of the liberal constitutional era after the military coup of 27 May 1960. In the face of this radical threat, the 12 March administration, which took the power with the military intervention in 1971, attempted to break the legitimacy of the opposition with the official ideology. One of the ways to accomplish this was to intervene in the History of Turkish Revolution, which was taught as a regime course in higher education programs. The 12 September administration, which came to power through a military coup in 1980, not only changed the name of the course from *devrim* to *inkılâp* (the latter meaning revolution in Ottoman Turkish), but also framed the course's chronological end point with the date of Atatürk's death. The military government made the Turkish War of Independence and early Republican era more prominent in the course content by removing the subjects of multi-party life and the liberal constitutional era from the History of Turkish Revolution (*Türk İnkılâp Tarihi*). It emphasized the symbolic historical personality of the regime's founding father, Atatürk, rather than the Republic's radical rupture with its Ottoman past. It was certain that pushing society from the political sphere in the 1980s would create an ideological vacuum among higher education students, the most active segment of society. With Atatürk's "thought system" and personality, presented as a role model in Atatürk's Principles and Revolution History (*Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*) courses, it was aimed to fill a significant part of this vacuum in these years.

Key Words: History of Turkish Revolution, Military coup of 27 May, Student Movement, Military coup of 12 September.

GİRİŞ

Resmî ideolojinin dili, zaman içinde sadece onu üreten iktidar bloğu içindeki kaymalara bağlı olarak kendi mecrasında birtakım değişiklikler göstermez. Bazen maruz kaldığı düzen karşıtı radikal muhalefet hareketinin dili ile girdiği zorlu hegemonik mücadeleler sonucunda da değişikliklere uğrar. Türkiye’de resmî ideolojinin aktarılmasında önemli bir misyona sahip olan “Türk Devrim Tarihi” dersinin, 1980’den sonra adının “Türk İnkılâp Tarihi” olarak değiştirilmesi, böyle bir argümanın somutlanabileceği örnek olaylardan biridir. 1960’lardan 1980’lere değişen şey, sadece dersin adının öz Türkçe “devrim”den, Osmanlıca “inkılâp”a irca edilmesi değildi. Dersin o vakte kadar sürekli güncellenen olaylar kronolojisi de Atatürk’ün ölüm tarihiyle sınırlandırılmıştı. Atatürk’ün liderliğindeki Türk Devrimi/İnkılâbı’nın ne zaman başlayıp ne zaman bittiği, Türk tarihyazımında henüz yeterince ele alınıp tartışılmış bir konu değildir (Aslan, 2021). Tarihte bir olayın başlangıç ve bitiş noktalarını saptamak, önemli ölçüde bir tarihçinin o olaya ilişkin algı ve ideolojisince belirlenen bir şeydir (Ergut, 2010: 2-3). Bu bağlamda Türk Devrim/İnkılâp Tarihi dersinin değişen kronolojik noktalarının da siyasal sistemin içine girdiği krizler ve bu krizlere üretilen yanıtlar tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür.

Bu makalenin amacı, Türk Devrim Tarihi dersinin 1980’den sonra adının Türk İnkılâp Tarihi olarak değiştirilmesinin, 1960’ların ikinci yarısında ortaya çıkan radikal toplumsal muhalefet hareketine duyulan tepkinin bir sonucu olduğunu göstermektir. 12 Eylül yönetimi, bu tehdit

karşısında siyasal rejimin “kamusal dil”ini¹ muhafazakarlaştırmakla kalmamış, dersin kronoloji cetvelini de gerilere çekerek yakın dönemi bir tür tarihsizleştirmeye girişmişti.

1. 27 MAYIS: TÜRK DEVRİM TARİHİ

27 Mayıs 1960 günü, kendilerine Millî Birlik Komitesi (MBK) adını veren bir grup genç subay, Demokrat Parti (DP) iktidarını devirdiğinde, devrim sözcüğü ile simgesellik kazanacak yeni bir dönemi açtıklarının farkında değillerdi. Tek partiye dayalı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarının seçimle son verilmesine “Beyaz İhtilâl” denilmişti. DP’yi iktidardan deviren askerî darbe için ise şimdi “Ak Devrim” deniliyordu (Aslandaş-Bıçakçı, 2013: 45). Yeni dönemin en ayırt edici özelliği, 1961 Anayasası’nın getirmiş olduğu güçlü bir temel hak ve özgürlükler rejimiydi. Liberal anayasa, devlet ile toplum/birey arasındaki ilişkilerde tavrını ikincisinin korunmasından yana koymuştu. Üniversiteleri, devlet hiyerarşisinden özerkleştirerek kamuoyunu oluşturan aktif özneler haline getirmişti (Tanör, 1994: 25,28). Modern Türkiye’nin, Jön Türk hareketinden sonra karşılaşacağı ikinci büyük gençlik muhalefeti, liberal anayasayla gelen bu demokratik ortamda ivme kazanacaktı. Bu ivmeyi arttıran küresel bir faktör ise Fransa’yı sarsıp tüm dünyayı farklı dalgalarda etkisi altına alan 1968 Öğrenci Hareketi’ydi. 1960’ların ikinci yarısında, Millî Mücadele’nin anti-emperyalist niteliği ile güçlü bir etkileşime giren muhalif üniversiteli öğrenciler, popüler bir siyasal sözcüğe dönüştürdükleri “devrim”e, Kemalist dönemden farklı anlamlar yüklediler. “Kuva-yı Milliye ruhu”, “Tam bağımsız, gerçekten demokratik Türkiye”, ülkelerinin az gelişmişliğine buldukları çözümlerden başlıcalarıydı (Toprak, 1998). Öğrenciler, ordu içerisindeki bazı genç subaylar ile kendilerini, Atatürk’ten sonra rotasından çıkartılmış “Kemalist Devrim”in gerçek itici gücü olarak görüyorlardı.² Buna ilişkin teorik, siyasal ve ideolojik argümanlarını ise ders kitaplarından değil de o dönemde sayısı hızla artan Marksist klasiklerden türetiyorlardı. Bu klasikler, Atatürk tarafından 1930’ların ilk yarısında başlatılmış olan dildeki öz Türkçecilik politikasına uygun, yeni sözcüklerle çevriliyordu. Devrim sözcüğüne, 1960’ların popüler siyasal sözlüğünde işlerlik kazandıran gelişmelerden biri, bu sol külliyattan yapılan çevirilerdi (Tavlı, 2013: 169-170).

Asıl gelişme ise 27 Mayıs’tan sonra devlet aygıtının, Atatürk tarafından 1932 yılında dernek statüsünde kurulan Türk Dil Kurumu’nu (TDK) tekrar önemser hale gelmiş olmasıydı. Öz Türkçeciliğin karşısında olan DP, on yıllık iktidarında TDK’yı neredeyse muhalif bir konuma itmiş (Tavlı, 2013: 179), CHP’nin 1945’te Türkçeleştirdiği 1924 Anayasası’nın dilini “uydurma” bularak Osmanlıca aslına irca etmişti (Karlıklı, 1999: 58). Darbeden sonra ise Osmanlı’nın kültürel mirasını tasfiye etmeye dönük Kemalist dil politikasında yeniden bir canlanma görüldü. Yeni dönemde vekaletlerin adının “bakanlık” olarak Türkçeleştirilmesi, bunun en gözle görünür örneklerinden biriydi: Hariciye Vekaleti, Dışişleri Bakanlığı; Maarif Vekaleti ise Millî Eğitim

¹ Hukukçu Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “kamusal dil” ile “devlet dili”ni aynı anlamda kullanmıştır: “Devlet dili yalnız yasaların, tüzük ve yönetmeliklerin dili değildir; kamu daireleri arasındaki yazışma dili, yetkili görevlilerce düzenlenen kamusal belge ve sözleşme dili, tapu dairelerindeki işlemlerin dili, polisten başlayarak savcılık, sorgu hakimliği ve her derecedeki mahkemenin tutanak ve kararlarının dili de ‘devlet dili’ kavramı içine girer.” Velidedeoğlu, H. F. (1969, 4 Temmuz). Devlet Dili. *Cumhuriyet*, 2.

² Öğrenci hareketi için bkz. İlknur, M. (2021, 8 Mayıs). Denizlerin Dalgasıym Yazı Dizisi – 3. *Cumhuriyet*, 6. Ordu içerisindeki radikal unsurlar için ise bkz. (Akyaz, 2009: 181-183).

Bakanlığı olarak değiştirilmişti.³ TRT'nin yanı sıra bazı gazeteler de yeni ve sade sözcüklerle yayın yapmaya başlamıştı ki, bu canlanmanın merkezindeki TDK'ya, o sıralarda sol Kemalist bir kadro hâkimdi (Taşkın, 2009a: 421).

Kemalist ideolojideki radikal kopuş motifi ile etkileşim içindeki yeni kamusal dil, Osmanlı döneminden kalan “inkılâp”ı, gündelik dilde giderek eskiyen bir sözcüğe dönüştürdü. 27 Mayıs'tan sonra yeni bir anayasanın hazırlığına girildiğinde, 1945'te Türkçeleştirilen eski anayasanın diline yakın bir dil tercih edildi. Demokratlar tarafından “uydurma” olarak kabul edilen sözcüklerden bir kısmı, bir kez daha anayasada kendine yer buldu (Karlıklı, 1999: 58). 1961 Anayasası'nda 27 Mayıs Darbesi, “devrim” olarak nitelendirilirken siyasal rejimin tarihsel temel taşı, “Atatürk Devrimleri” olarak adlandırıldı.⁴ Kısa zaman içinde devrim sözcüğü, kamusal dilde o kadar yaygınlık kazandı ki, Samsun ve Eskişehir'deki ortaokullara “Devrim Ortaokulu”,⁵ üretimine geçilen ilk yerli otomobile ise “Devrim Otomobili” adı verildi (Aslandaş-Bıçakçı, 2013: 70). Rejimin anahtar sözcüklerinden biri haline gelen devrim, “Türk İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi” dersinin adının “Türk Devrim Tarihi” olarak değiştirilmesine de neden oldu. Değişiklik kararı, 1968'de Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün İlmî Danışma Kurulu tarafından alınmıştı (Eroğlu, 2008: VI).⁶

Askerî yönetim, ders programına 27 Mayıs Müdahalesi'ni ekleyerek, dersin içeriğine doğrudan müdahale etti. Bu, siyasal iktidarların tarih derslerine yaptığı ilk müdahale değildi. DP döneminde, liselerde okutulmak üzere Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün Kurucu Müdürü Enver Ziya Karal (1958: 219) tarafından kaleme alınmış olan *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* kitabında, DP'nin iktidara gelişi bir “inkılâp hareketi” olarak gösterilmiş, çeyrek yüzyıllık CHP iktidarının seçimle son verilmesine “kansız inkılâp” adı verilmişti.⁷ 29 Temmuz 1960 tarihinde, Millî Eğitim Bakanı Fehmi Yavuz'un başkanlığında toplanan Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün İlmî Danışma Kurulu, “kansız inkılâp”ın, 1954'ten itibaren nasıl bozulup meşruiyetini yitirdiğine dair yeni bir program hazırladı. Anayasayı çiğneyip özgürlükleri kısmak, toplumu kutuplaştırmak, Atatürk'e ihanet edip gericiliği desteklemek, aydınlara yüz çevirmek, üniversite özerkliğini ve basını baskı altına almak, 27 Mayıs'ın gerekçelerinden bazıları olarak ders programında sıralandı. Bu suretle Devrim Tarihi derslerine, 27 Mayıs'ı meşrulaştırmak gibi yeni bir işlev de yüklenmiş oldu. O günkü kurul toplantısında, bazı MBK üyelerinin yanı sıra Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın da hazır bulunması, darbecilerin bu işe ne kadar önem verdiğini gösteriyordu.⁸

Yeni programı tipik bir şekilde yansıtan ders kitaplarının başında, ilk baskısını 1967'de yapmış olan *Türk Devrim Tarihi* geliyordu. Yazarı, 12 Eylül döneminde bir kez daha karşımıza çıkacak olan, dönemin anayasa hukukçularından Hamza Eroğlu'ydu. Eroğlu (1967: 196), yeni

³ (T.C. Resmî Gazete, 10515, 30 Mayıs 1960) ile (T.C. Resmî Gazete, 10532, 22 Haziran 1960)'taki hükümet listelerini karşılaştırınız.

⁴ 1961 Anayasası için bkz. (T.C. Resmî Gazete, 10859, 20 Temmuz 1961).

⁵ Bkz. (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, 1186, 1 Ocak 1962: 134, 136-137, 204, 208, 317).

⁶ Maalesef, araştırmalarımız boyunca değişikliğin gerekçesini içeren herhangi bir birinci el kaynağa ulaşamadık. Dolayısıyla, yukarıdaki ifadelerimizin hipotetik bir yorumdan öteye geçtiğini söyleyemeyiz.

⁷ Kitabın arkasındaki kronoloji cetveli, 26 Kasım 1950 tarihli “Kore'de Türk zaferi” ile bitirilmişti (Karal, 1958:230).

⁸ (T.C. Maarif Vekaleti Talim ve Terbiye Dairesi, 287, 16.11.1961).

programa uygun bir şekilde hazırladığı kitabında, “27 Mayıs Devrimi” ile “Atatürk Devrimi” arasındaki sürekliliği vurguluyor, dersin olaylar kronolojisini 1960'lara kadar getiriyordu. Böylece Devrim Tarihi dersleri, yakın dönemi de içerecek biçimde güncelleniyordu. Gelgelelim, 1960'ların siyasal rejimi açısından ortada duran bir sorun vardı. Üniversite öğrencileri, büyük bir misyon yüklenen Devrim Tarihi derslerine beklenen ilgiyi göstermiyorlardı. İlgisizlik, sadece öğrencilere mahsus bir şey değildi. Üniversitede alan dışından birinin bile verebileceği düşünülen derse, hocaların da pek ilgi gösterdikleri söylenemezdi. Bu yıllarda sosyal bilim konularına artan ilgi ve merak, Devrim Tarihi derslerine pek sirayet etmemişti (Kayalı, 1988: 47-48). Bunda, dersin çerçevesi ve içeriğinin rejim tarafından belirleniyor olmasının önemli bir payı olsa gerekti. Muhalif öğrenciler de Devrim Tarihi'ni, devletin resmî tarih anlatısı olarak görüyor, derslere mesafeli duruyorlardı. DP döneminde de durum pek farklı olmamıştı; zorunlu olarak alınması gereken bu derslere, genel olarak öğrencilerin ilgi ve katılımları düşük olmuştu.⁹ Öğrenci hareketi, 1950'lerin sonlarında otoriterleşen DP iktidarına karşı yükselttiği düzen içi muhalefeti, 1960'ların ikinci yarısında düzen karşıtlığına dönüştürmüştü. Bir süre sonra, kısa adıyla Dev-Genç olarak bilinen Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu, öğrenci hareketinin ikonik örgütü haline geldi. Kemalizm ile etkileşim içindeki bu hareketin düzen karşıtlığının adresi ise o tarihe kadar Türkiye'de hep marjinal kalmış bir ideoloji olan sosyalizmdi. Bu da Soğuk Savaş'ta kendini Batı Bloku içinde konumlandırmış olan siyasal rejimin üzerine oturduğu tarihsel devrim ile gençlik muhalefetinin peşine düştüğü güncel devrim arasında bir gerilimin doğmasına yol açtı.

2. 12 MART: TÜRK DEVRİM (İNKILÂP) TARİHİ

12 Mart 1971 tarihli Cumhuriyet döneminin ikinci büyük askerî müdahalesi, önemli ölçüde bu gerilimin bir sonucu olarak ortaya çıktı. “Balyoz Harekâtı” adı verilen geniş çaplı bir operasyonla, sadece öğrenci hareketi bastırılmaya çalışılmadı; kimi Harp Okulu öğrencileri ile düşük rütbeli bazı radikal subaylar da cunta faaliyetleri dolayısıyla ordudan ihraç edildi. Bunlardan bir kısmı, 9 Mart'ta gerçekleştirileceği söylenen bir darbe hazırlığına girişmişti. Amaçları, sivil aydınlarla beraber Atatürk devrimlerini ihya etmeye dönük sol bir cunta kurmaktı. Bu girişimleri, yüksek komuta kademesinin son anda kendi arasında vardığı bir mutabakatla akamete uğratılmıştı. 12 Mart yönetimi için şimdi sıra, “sosyal uyanış”a neden olan liberal anayasada bazı değişiklikler yapmaya gelmişti. Bunlardan biri, 120. maddede yapılacak değişiklikti. Bu değişiklikle üniversitelerin, devlet hiyerarşisinin içine çekilmesi amaçlanıyordu (bkz. Aydın-Taşkın, 2014: 160-241).

12 Mart'ın, Kemalizm'e ve Devrim Tarihi derslerine ilişkin müdahalesi ise 16 Haziran 1971'de Millî Eğitim Bakanı Şinasi Orel'in başkanlığında, çok sayıda aydın ve akademisyenden oluşan bir Atatürk İlkeleri Komisyonu kurmak oldu. Bu komisyona, “...herkesin, Atatürk ilkelerini

⁹ Sina Akşin'in (2007:103), öğrencilik yıllarındaki bu derse dair anıları şöyle: “1955'te İstanbul Hukuk Fakültesine başladığım zaman, oradaki Devrim Tarihi dersleri göstermelik durumdaydı. Dersler pek yapılmıyordu, sınavlarda herkese mutlaka geçer not veriliyordu.” 1960'ların ikinci yarısında, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenci olan Zafer Toprak da şunları anlatıyor: “Bir kez bile derse girmedim. Çok ünlü bir hocamız varmış o zaman; ismini bile duymamıştım. Halil İncalcık'mış bizim İnkılap Tarihi hocamız. Sınava girdik. Zaten çoğu önceden gördüğümüz şeylerdi. Tam not aldık, çıktık” (Tanör vd., 1997: 56). Halil İncalcık'ın ifadeleri ise Toprak'ınkilerle çelişmiyor: “...Devrim Tarihi okuttuğum için bütün bölümler benim dersime gelmek zorundaydılar. (...) 1968'de başlıyor talebe hareketleri... Devrim Tarihi derslerinden çoğu kaçardı tabii; devlet politikasının resmî ağzı gibi telakki ettikleri için devrim tarihini benimsemek istemezlerdi” (Çaykara, 2005: 206).

kendine göre anlama eğilimi göstermesi nedeniyle ihtiyaç duyulduğu belirtilmişti".¹⁰ Komisyonun, Başbakanlığa bağlı Atatürk Akademisi adıyla resmî bir mercinin kurulmasına dair hazırladığı kanun taslağı,¹¹ bir tasarı haline getirilip Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne sunulduğunda, "Atatürk ilkeleri, siyasal iktidarın tekelinde bir doktrine mi dönüşecek?" şeklinde özetlenebilecek kaygı ve itirazlara yol açtı.¹² 12 Mart yönetimi, Akademinin hazırlayacağı bir doktrinle radikal hareketin Atatürk'ün solcu olduğuna dair son yıllarda geliştirdiği ideolojik ve siyasal argümanları boşa çıkarmayı hedefliyordu.¹³ Akademinin görevlerinden biri, eğitim-öğretimin tüm kademelerinde okutulan Devrim Tarihi derslerinin içeriğinin hazırlanmasında yardım ve tavsiyelerde bulunmaktı. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün bile Akademiye devri öngörülmüştü.¹⁴ Kanun tasarısı, Millî Eğitim Komisyonunun önüne geldiğinde, radikal muhalefetle özdeşleştirilen "devrim" sözcüğü, tasarı metninden çıkarılıp yerine "inkılâp" sözcüğü konuldu. Komisyonun buna gerekçesi ise şuydu: "Atatürk Devrimi deyince devrimciliğe gidiyor iş; devrimci deyince de anarşistler, teröristler, eylemciler... Oraya gidiyor; onun için Atatürk İnkılâbı demeliyiz."¹⁵ "Devrim'in "inkılâp" ile ikame edilmesi, radikal muhalefet hareketine karşı oluşturulmaya çalışılan yeni kamusal dilin bir parçasıydı.

Bu muhafazakâr dile destek veren isimlerden biri de Millî Güven Partisi'nin anti-komünist Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu'ydu. Feyzioğlu, TBMM'de yaptığı konuşmalardan birinde, radikallerin kullandığı devrim sözcüğünün, milliyetçilerin ve Atatürkçülerin anladığı anlamda Atatürk inkılâplarına karşılık gelmediğini, "düpedüz Marksist, Leninist ihtilâl" anlamına geldiğini söyledi: "Bunların dilinde Atatürk, ama yüreklerinde Lenin vardır, Stalin vardır, Mao vardır. Dillerindeki Atatürk, yüreklerinde saklananın maskesidir."¹⁶ CHP'li bir milletvekiliyle girdiği atışmada ise Kemalizm'in sol yorumuna karşı milliyetçi yorumunu savundu: "Devrimciyi, Atatürk'ün söylediği gibi inkılâpçı manasında anlıyoruz, Atatürk inkılâplarına sahibiz, reformcuyuz, ama anarşiye karşıyız."¹⁷ Soğuk Savaş Türkiye'sinde komünist sözcüğünün gündelik hayatta ürkütücü bir çağrışımı vardı. Yasal zeminde bu adla bir muhalefet örgütü kurmak yasaktı. Radikal muhalefet, anayasada yer alan devrim sözcüğünün kamusal meşruiyetine sığınarak kendini, sosyalist veya komünist olarak değil de "devrimci" olarak adlandırıyordu (Belge, 2003: 163,167). Feyzioğlu'nun TBMM'de yaptığı şey de inkılâp ile devrim sözcükleri arasına bir sınır çekerek, radikal muhalefetin resmî ideolojinin dili ile kurduğu meşruiyet bağıını koparmaya çalışmaktı. Yaklaşık on yıl sonra askerler bir kez daha yönetime el koyup bir başbakan adayı aradıkları vakit, ilk anda akıllarına gelen isim, cumhuriyetçi muhafazakâr çizgiye sahip Feyzioğlu'ndan başkası olmayacaktı (Taşkın, 2009b: 538; Evren, 1991: 28).

¹⁰ Atatürk İlkeleri Komisyonu Kuruldu. (1971, 17 Haziran). *Milliyet*, 3.

¹¹ Atatürk Akademisi Taslağı Hazır. (1971, 25 Temmuz). *Cumhuriyet*, 1.

¹² (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 36. Birleşim, 9.1.1973: 649-658, 705-706).

¹³ Emre Kongar'a göre, 1968-1971 döneminin başlıca hatalarından biri, Atatürk'ün solcu olduğuna dair geliştirilen iddialardı. Gevgilili, A. (1977, 6 Kasım). *Düşünenlerin Forumu: Atatürk'ün Dünyası ve Yeni Türkiye. Milliyet*, 11.

¹⁴ Atatürk Akademisi Başbakanın Şahsına Bağlı Olacak. (1972, 8 Nisan). *Milliyet*, 9; İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Akademisine Devrediliyor. (1971, 26 Temmuz). *Cumhuriyet*, 1.

¹⁵ (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 35. Birleşim, 8.1.1973: 626).

¹⁶ (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 7. Birleşim, 28.4.1971, 302).

¹⁷ (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8. Birleşim, 25.3.1972, 299-300).

Feyzioğlu gibi üniversitelerdeki “kızıl anarşi”den rahatsız olan bir başka isim de anayasa hukuku hocalarından Hüseyin Nail Kubalı’ydı (1972, 7 Temmuz). 1973’te yayınladığı *Türk Devrim Tarihi Dersleri*’nin (Kubalı: 1973a) önsözüne, devrim sözcüğünü “sevimsiz ve yanlış” bulduğunu, çok yaygınlaştığı için “istemeyerek” kullanmak zorunda kaldığını yazdı. Aynı yıl Kubalı (1973b), Harp Akademileri tarafından basılan ders kitabına ise devrimin yanına parantez içinde inkılâbı da ekleyerek *Türk Devrim (İnkılâp) Tarihi* adını koydu. Kubalı’nın niyeti, siyasal rejimin üzerine oturduğu inkılâp ile gençlik muhalefetinin peşine düştüğü devrimi birbirinden ayırmaktı. O yıl, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı ise daha esaslı bir çözüm bulup Harp Okullarında okutulan *Türk Devrim Tarihi* (1971) ders kitabını yürürlükten kaldırdı; aynı kitabı, bazı düzeltme ve eklerle *Türk İnkılâp Tarihi* (1973) başlığıyla yeniden yayınladı. Ordu içerisinde radikal düşünce ve eylemlere karşı alınmış bir başka tedbir de yabancı ideolojileri çağrıştırdığı düşünülen Kemalizm’in yerine, askerî personelin eğitiminde dolaşıma sokulan “Atatürk ilkeleri”, “Atatürkçülük” ve “Atatürkçü Düşünce Sistemi” kavramlarıydı (Akyaz, 2009: 183-184). Bir süre sonra Kara Kuvvetleri Komutanlığının (1978) bu kaygı ve kavramlardan hareketle bastırdığı bir yardımcı eğitim yayını, dersin 12 Eylül sonrasında alacağı yeni adın bir tür habercisiydi. Birliklerde ve askerî okullarda okutulacak bu yayının adı: *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihimiz*’di. Yayın, Kuvvet Komutanı Kenan Evren’in emriyle hazırlanmıştı.

Atatürk Akademisi’nin kurulmasına dair kanun tasarısı, TBMM’ye sunulduğunda Türkiye İşçi Partisinin eski Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, tasarıdaki inkılâp sözcüğünün devrim ile değiştirilmesine dair bir önerge verdi.¹⁸ Aybar’ın önergesi, radikal muhalefet hareketinin “devrimi” ile siyasal rejimin üzerine oturduğu “inkılâp” arasında 1970’ler boyunca sürecek kutuplaşmanın kısa bir özeti gibiydi. Ancak, kanun tasarısı yasalaşmadığı için Atatürk Akademisi de kurulamadı (Özfidan, 2008: 46). Akademi kurulmuş olsaydı, Devrim Tarihi’nin kronolojik bitiş noktası, 12 Mart Müdahalesi’ni de içerecek biçimde güncellenir miydi, bilinmez. 1975 yılına ait bir yüksek okul müfredatı, 1960’ların ilk yarısından beri dersin kapsamında pek bir değişikliğe gidilmediğini gösteriyordu. İsmet İnönü, Celal Bayar, 27 Mayıs ve Cemal Gürsel hakkında bilgiler ile “Türkiye’de demokrasinin yerleştirilmesi için yapılan çalışmalar”, bu dersin son ünitelerini oluşturuyordu.¹⁹

1974’ün başlarında, Bülent Ecevit’in CHP’si ile Necmettin Erbakan’ın Millî Selamet Partisi arasında kurulan koalisyonla 12 Mart dönemi sona ermişti. Demokratik düzene geçiş, siyasal sistemin içine düştüğü krizden çıktığı anlamına gelmiyordu. 1970’lerin ikinci yarısında pıtrak gibi çoğalan radikal örgütlerin lider kadrolarının neredeyse tamamı, yükseköğretim programlarına kayıtlı öğrencilerden oluşuyordu (bkz. Ersan, 2014). 1960’ların Kemalist titreşiminden uzaklaşmış olan sokak duvarlarındaki devrim yazıları, 1970’lerin ikinci yarısında sosyalizme daha yalın bir vurgu yapıyordu. Örgütlerden bazıları, uluslararası sol hareket içinde yaşanan kamplaşmada, kendilerine, yabancı bir sosyalist ülkeyi ve o ülkenin devrimci liderini model olarak seçmişti. Atatürk’ü ve onun kurduğu Cumhuriyet rejimini benimsetmek amacıyla ihdas edilmiş olan Devrim Tarihi dersleri ise üniversitelerdeki işlevini iyice yitirmişti. Muhalif öğrenciler,

¹⁸ (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 38. Birleşim, 11.1.1973: 104).

¹⁹ Tütün Eksperleri Yüksek Okulu Programlarındaki Devrim Tarihi dersinin kapsamına bkz. (T.C. Resmî Gazete, 15267, 16 Haziran 1975: 13-14).

Devrim Tarihi'ni basit bir formalite dersi olarak görüyorlardı.²⁰ Bu dönemde yapılan bir akademik araştırma (Ozankaya, 1978: 146), öğrencilerin önemli bir kısmının, Devrim Tarihi'ne hiç ilgi duymadıklarını ortaya koyuyordu. Derste ne devam zorunluluğu uygulanıyor ne de sınavları, öğrenciler tarafından diğer derslerinki kadar ciddiye alınıyordu. Yükseköğretimde bir yıl ya da iki sömestrede okutulan dersin, bazı programlarda haftalık yükü 1, bazılarında ise 2 saat şeklinde düzenlenmişti.²¹

3. 12 EYLÜL: ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILÂP TARİHİ

Derse ilgisizliğin farkında olan bazı hocalar, çeşitli görüşler ortaya attılar. Öğrenci hareketinin ve yabancı ideolojilerin yaygınlık kazanmasının nedenini, Atatürk'ün düşüncelerinin sistematize edilip yeni kuşaklara aktarılamamasında bulan Reşat Kaynar, İnkılâp Tarihi'nin kuru olaylara dayandırıldığı için yeterli ilgiyi görmediğini, bu yüzden öğrencilerin derse girmediklerini ileri sürdü. Dersin "kuru bir olaylar silsilesi" şeklinde aktarıldığı konusunda Kaynar ile hemfikir olan Şerif Mardin ise dersin anlamlı bir içerikle öğrencilere aktarılabilmesi için Türk devrimlerinin artık bir felsefe olarak okutulması gerektiğini savunuyordu.²² Öğrenci hareketinin yoğunlaştığı okullardan biri olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin tarih hocalarından Yuluğ Tekin Kurat da (1977, 27 Aralık) "Devrim Tarihi Felsefesi"ne, öğrencilerin derse ilgisini çekebilecek yeni bir konu olarak yaklaşıyordu. Ancak, hocaların bu görüşleri ne üniversite yönetimlerinde ne de sürekli el değiştiren siyasal iktidarlarca dikkate alınacak öncelikli konular arasındaydı. 1970'lerin sonlarında asayiş ve güvenlik, bir kez daha siyasal rejimin öncelikli kaygısı haline gelmişti. Sıradan vatandaşlar için de öyle olmalıydı ki, 12 Eylül 1980 sabahına karşı gelen Cumhuriyet tarihinin üçüncü askerî müdahalesi, toplumda ciddi bir tepkiye yol açmadan büyük bir sessizlikle karşılandı.

Emir komuta zincirine dayalı yeni darbenin gerekçesi, dozu son günlerde giderek artmış olan sokaklarda ve kampüslerdeki siyasal şiddet olaylarıydı. Bu durumu bir "örtülü harp" olarak değerlendiren Millî Güvenlik Konseyi (MGK) Başkanı Kenan Evren, son iki yılda yaşanan şiddet olaylarında hayatını kaybeden vatandaş sayısı ile Sakarya Savaşı'ndaki şehit sayısını karşılaştırıyor, sonucu neredeyse birbirine eşit buluyordu. Örtülü bir harbin taraflarını, önemli ölçüde orta ve yükseköğretim programlarına kayıtlı öğrenciler oluşturuyordu. Askerî yönetim, bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için öğrencilerin, Atatürk ilkeleri yerine, yabancı ideolojilerin peşinden sürüklenerek "birer anarşist" olmalarını önleyecek tedbirlere en kısa sürede başvuracağını duyurdu.²³

²⁰ AİTİA Yönetim Bilimleri Fakültesi Dekanı Erzan Erzurumluoğlu, derslerin "mezun olmak için bir formalitenin yerine getirilmesine dönüştüğünü" belirtiyor. Üniversite ve Yüksek Okullarda Devrim Tarihi Derslerinin Yerine Atatürk'ün Nutku'nun Okutulması İstendi. (1981, 11 Mart). *Tercüman*, 3.

²¹ İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Enstitüsü'nün lisans müfredat programında 7. ve 8. sınıflarda alınması gereken bu ders, haftada 2 saattir (T.C. Resmî Gazete, 29 Mart 1977: 4). Ankara Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nde ise 5. öğrenim yılında bu ders, haftada 1 saat veriliyordu (T.C. Resmî Gazete, 15267, 16 Haziran 1975, 17).

²² Gevgilili, A. (1977, 6 Kasım). Düşünenlerin Forumu: Atatürk'ün Dünyası ve Yeni Türkiye. *Milliyet*, 2, 11.

²³ Org. Evren MGK'nın İlkelerini. (1980, 13 Eylül). *Cumhuriyet*, 9.

9 Mart 1981’de, Boğaziçi Üniversitesi’nin çağrısı ile bir Devrim Tarihi Şûrası toplandığında - her ne kadar şûranın amaç ve programına dair kısa haber küpürleri dışında elimizde pek bir bilgi olmasa da- bunun, darbecilerin Devrim Tarihi derslerine dair beklentilerini karşılamak amacıyla düzenlendiği çok açıktı. Üniversiteler, Türk Tarih Kurumu, TDK ve Harp Akademilerinden temsilcilerin katıldığı şûranın açılış konuşmasını, eski bir tuğgeneral olan Millî Eğitim Bakanı Hasan Sağlam yaptı. Dersin adının ve içeriğinin yeniden ele alındığı şûrada, Boğaziçi Üniversitesi Rektörü Semih Tezcan, derse bundan böyle “Atatürkçülük dersi” denilebileceğini belirtti. Askerî yönetimin beklentilerinden biri, dersin adının değiştirilmesi olsa da şûraya katılan hocalardan bazıları, bu beklentiye karşılamaya hiç de hevesli değillerdi. Suna Kili, “devrim sözcüğünün kimseye kaptırılmaması gerektiğini”, benzer görüşteki bir başka hoca, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da “Atatürkçülükte revizyonizme gidilemeyeceğini” ifade etti.²⁴ Kili’nin kimseden kastı, 1961 Anayasası’nın getirmiş olduğu liberal atmosferden yararlanarak kitlelilik kazanmış olan radikal toplumsal muhalefet ve bu muhalefetin en aktif parçasını oluşturan gençlik hareketiydi.

Şûradan bir hafta sonra gazeteler, Millî Eğitim Bakanlığı’nın Talim Terbiye Daire Başkanlığında oluşturulan bir komisyonun, Türk Devrim Tarihi dersinin adını “Türk İnkılâp Tarihi” olarak değiştirdiğini duyurdu.²⁵ 4-5 Haziran 1981’de ise bu defa Enver Ziya Karal’ın başkanlığında Devrim Tarihi Şûrası’nın ikincisi yapıldı. Karal’ın başkanlığındaki şûra, devrim sözcüğünün bizzat Atatürk tarafından kullanıldığına işaret ederek dersin adının, Türk Devrim Tarihi olarak kalması gerektiğini oybirliğiyle kabul etti.²⁶ Ancak Millî Eğitim Bakanlığı, şûranın teklifini dikkate almadı. Evren’in emriyle hazırlanıp 4 Kasım 1981’de kabul edilen Yükseköğretim Kanunu, dersin adını “Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi” olarak değiştirdi (Evren, 1991: 374,444).²⁷

12 Eylül, Atatürk Kültür Merkezi’ni kurup²⁸ dersin adını Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi olarak değiştirerek, aslında 12 Mart’ın isteyip de yapamadığını gerçekleştirdi. “Anarşi yuvası” haline gelen üniversiteleri, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) eliyle devletin kontrol ve denetimi altına aldı. 1982 Anayasası’nda darbe, devrim ya da ihtilal olarak değil, “harekât” olarak tanımlandı. “Atatürk devrimleri” ise yeni anayasada “Atatürk ilke ve inkılâpları” olarak değiştirildi.²⁹ Özgürlük sözcüğünün anayasa metnine girmemesi için büyük bir özen gösterildi (Karlıklı, 1999: 58). Öz Türkçeci hareketle işlerlik kazanmış bu sözcüğün yerine, Osmanlı döneminden kalan bir başka sözcük olan “hürriyet” tercih edildi. Ne inkılâbın ne de hürriyetin, yeni bir toplumsal muhalefete meşruiyet sağlayabilecek radikal tınıları vardı. Resmî ideolojinin dilini muhafazakârlaştıran 12 Eylül, öz Türkçeciliğin merkezi olan TDK’nın eski kurumsal yapısını

²⁴ “Türk Devrim Tarihi’ni Yeniden Düzenleme Çalışmaları Başladı. (1981, 10 Mart). *Milliyet*, 6.

²⁵ İlkokul 1’den Üniversite Bitene Dek İnkılâp Tarihi Zorunlu Ders Olacak. (1981, 16 Mart). *Milliyet*, 1, 7.

²⁶ Devrim Tarihi Şûrası, “Türk İnkılâp Tarihi’ Dersinin Adının Değiştirilmesini ve Okullarda Ders Ortalamasını Etkilemesini Önerdi. (1981, 7 Haziran). *Milliyet*, 9, 2. Devrim Tarihi Şûrası Kararı: Türk Tarihi Dersinin Adı “Türk Devrim Tarihi” Olmalı. (1981, 7 Haziran). *Cumhuriyet*, 8.

²⁷ “Yükseköğretim kurumlarında, eğitim-öğretim süresince, ATATÜRK ilkeleri ve inkılap tarihi, Türk dili, yabancı dil zorunlu derslerdendir.” (T.C. Resmî Gazete, 17506, 6 Kasım 1981: 4).

²⁸ “Atatürk’ün Doğumunun 100 üncü Yılı’nın Kutlanması ve ‘Atatürk Kültür Merkezi Kurulması’ Hakkında Kanun” için bkz. (T.C. Resmî Gazete, 17117, 26 Eylül 1980: 1-4).

²⁹ 1982 Anayasası için bkz. (T.C. Resmî Gazete, 17844, 20 Ekim 1982).

da tasfiye etti. TDK'yu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlayarak devletin bürokratik bir uzvu haline getirdi (Karlıklı, 1999: 58).

Muhafazakâr kamusal dilin inşası, 1983 Kasım'ında işbaşına geçen Turgut Özal Hükümeti ile de akamete uğramış değildi. Aksine, "Türk-İslâm Sentezi"ne dayalı bir kültür siyaseti izleyen sivil hükümet (Zürcher, 1998: 419-420),³⁰ TRT yayınlarından "anlatı", "başyapıt", "ekin", "ulus" gibi öz Türkçe sözcüklerin yanı sıra "devrim"i de kaldırarak (Turan, 2014: 80-81), 12 Eylül'ün kamusal dil politikasına işlerlik kazandırdı. Bunun çarpıcı bir başka örneği de kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılacak yazışma ve yayınlara örnek olması amacıyla Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından hazırlanan *Anayasa Sözlüğü*'ydü. Sözlük, öz Türkçe sözcükleri Osmanlıca karşılıklarıyla açıklamaya çalışan bir dile sahip olduğu için sol Kemalist mecralarda eleştiriye uğradı (Pekşen, 1985: 19 Nisan). Kapatılan CHP'nin eski lideri Bülent Ecevit, öz Türkçeci hareketin durdurulmasını, "kimi etkili çevreler laikliği yıpratmaya, Osmanlıca'yı diriltmeye çalışıyorlar" şeklinde yorumladı.³¹ Ders kitaplarının dilinin de *Anayasa Sözlüğü*'ne uygun bir şekilde yeniden gözden geçirilmesi gündeme geldiğinde, bu işin koordinasyonuna, muhafazakâr edebiyat hocalarından Mehmet Kaplan'ın getirilmiş olması,³² 1980'lerin Türkiye için çelişkili bir durum arz etmiyordu. Siyasal rejim, Kemalizm'in radikal kopuş motifi ile arasına belirli bir mesafe koyarak yeni bir kimlik kazanıyordu.

Önceki yıllarda bir öğretim yılı ya da iki sömestride okutulan Devrim Tarihi, Yükseköğretim Kanunu ile adı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi olarak değiştirilerek yükseköğretimin tüm yıl ve sémestlerinde alınması gereken bir derse dönüştürüldü.³³ Orman Endüstri Mühendisliğine kaydolacak herhangi bir öğrenci dahi, dört yıl/sekiz sémestrik lisans öğretimi boyunca bu derse almak zorundaydı (bkz. Ketenci, 1983, 8 Haziran). Askerî yönetim, derse ilgiyi çekebilecek yeni konular koymak bir yana, dersin kapsamını önceleri Atatürk'ün *Nutuk* kitabıyla sınırlandırdı.³⁴ 27 Mayıs'ın aksine, programa 12 Eylül Müdahalesi'ni ekleyerek dersin kronoloji cetvelini 1980'lere kadar getirmedi. 15 Temmuz 1981 günü, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı, bu dersin amacının "Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu yüce önder Atatürk'ün devrinin öğretilmesi, İnkılâp ilke ve görüşlerinin benimsetilerek kavratılması olduğundan", 1938 sonrasına ait olay ve konuların programdan çıkarılmasına karar verdi.³⁵ İnkılâp Tarihi'nden Atatürk sonrası dönemin çıkarılması ile 12 Eylül'ün, siyasetçileri tutuklayıp partilerini kapatması arasında yabana atılmayacak bir ilişki vardı. CHP'nin son otuz yıllık arşivi de dahil olmak üzere siyasal partilerin arşivleri ortadan kaldırılarak, Türkiye'nin yakın siyasal geçmişi bir anlamda tarihsizleştirilmeye çalışıldı. Evren, yarımın Türkiye'sinde eski lider ve partilere hiçbir şekilde yer olmadığını açık bir dille ifade etmişti (Zürcher, 1998: 405-407).

³⁰ "Türk-İslâm Sentezi"nin tarih ders kitaplarındaki yansımaları için bkz. (Copeaux, 2000).

³¹ 'Osmanlılığa Özenenler Var'. (1985, 30 Nisan). *Cumhuriyet*, 7.

³² Ders Kitaplarının Dili Değişiyor. (1985, 1 Ağustos). *Cumhuriyet*, 8.

³³ (T.C. Resmî Gazete, 17506, 6 Kasım 1981: 4). Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Zorunlu Dersleri Bu Yıl Başlıyor. (1982, 26 Eylül). *Cumhuriyet*, 12.

³⁴ Yüksek Okul Öğrencileri Nutuk'tan Sınava Girecek. (1981, 13 Mayıs). *Milliyet*, 1, 14.

³⁵ (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı, 126, 15.7.1981).

12 Eylül'ün İnkılâp Tarihi anlayışını tipik bir şekilde yansıtan kitap, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Hamza Eroğlu'na yazdırıldı.³⁶ 1981-1982 öğretim yılından itibaren okutulacak olan Eroğlu'nun *Türk İnkılâp Tarihi*,³⁷ yukarıda bahsettiğimiz *Türk Devrim Tarihi*'nin 12 Eylül'ün ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda gözden geçirilerek genişletilmiş yeni baskısıydı. Eroğlu (1982), yeni anlayışa uygun bir şekilde hazırladığı kitabından “devrim” sözcüğünü çıkarıp yerine “inkılâp”ı koydu. Sonraki yıllarda, 12 Eylül'le birlikte gelen yeni hukuk dilini, bu değişikliğin gerekçesi olarak gösterdi: “Kanunlarımızda hangi kelime yer almışsa, ona uyararak değerlendirme yapmaktayız”. O sıralarda devrim sözcüğüne duyulan “alerji”nin de bunda bir etkisi olduğunu belirtti (2008: VII). Eroğlu'nun (1982: 110-147) yeni baskıda Atatürk'ün “kişiliği”ne yer vermesi, doğrudan onun kişisel tercihinin mi bir sonucu? Ortaöğretim için Mükerrerem K. Su ve Ahmet Mumcu'ya (1987: 44-50) yazdırılan *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük* kitabında da “Atatürk'ün Kişisel Özellikleri ve Çeşitli Yönleri” başlıklı bir bölüme yer verilmişti. 12 Eylül, siyasal rejimin kurucu ideolojisinden çok kurucu babasının yeniden kültleştirildiği bir dönem oldu (Copeaux, 2000: 61-62). Bunun en gözle görülür örneklerinden biri, Atatürk'ün doğumunun 100. yılı dolayısıyla 1981'den itibaren yurdun dört bir yanına dikilen Atatürk'e ait çok sayıdaki anıt ve büstlerdi (bkz. Tekiner, 2010: 187-207). Bu dönemde devrim gibi alerji yaratan bir başka sözcük de “ideoloji”nin kendisi oldu. Kamusal dilde ideolojinin, Atatürkçülük ile yan yana getirilmemesine gösterilen özen, zamanla Atatürkçülüğün bir ideoloji olmadığı şeklinde kanaatlerin doğmasına yol açtı (Ateş, 2000: 20-21). 12 Mart'ın işlerliğe soktuğu “Atatürkçü Düşünce Sistemi” kavramı, 12 Eylül tarafından sivil alana yönelik endoktrinasyon sürecinde merkezî bir yere oturtuldu (bkz. Genelkurmay Başkanlığı, 1984).

Atatürk sonrası dönemlerin İnkılâp Tarihi'nden çıkarılması, Eroğlu'nun (1982: 525-534) yeni baskıda yapmış olduğu bir başka değişiklikti. Kitabın arka kısmındaki olaylar dizisi, 1881'de Atatürk'ün doğumuyla başlıyor, 1938'de Atatürk'ün ölümüyle son buluyordu. Su ve Mumcu'nun (1987: 291-296) ders kitabındaki olaylar dizisi ise 622'de Hazreti Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçüyle başlıyor, 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle sonlanıyordu. Siyasal sistemdeki her değişiklik sonrası bu dersin olaylar kronolojisi yakın dönemi de içerecek bir şekilde güncellenirken, bu defa 1930'ların sonlarına kadar geriye götürüldü. Aynı dar tarihsel dönemlendirmeyi, YÖK tarafından hazırlatılan *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi* ders kitabında da görmek mümkündür (Akyüz vd., 2007). Kronoloji cetvelinin bu denli gerilere götürülmesi, 12 Eylül'ün, yakın döneme ait siyasal, hukukî ve ideolojik olgu ve olaylardan kopuş çabasını dışa vuruyordu. Bu çabayı, iki şeyle açıklamak mümkündür: Birincisi, radikal siyasal taleplere yol açan liberal anayasal döneme duyulan tepki, ikincisi ise onun kadar etkili olmasa da çok partili hayatla birlikte gelen demokratik kültüre duyulan güvensizlik. Yakın dönemi tarihsizleştirmek, öğrenci gençliğin hafızasını bir tür *tabula rasa*'ya dönüştürmek demektir. 12 Eylül yönetimi tarafından toplumu siyasal alanın dışına itmenin bir parçası olarak görülebilecek bu değişiklik, Evren tarafından şöyle formüle edilmişti: “Ne sağdayız ne soldayız, Atatürk'ün yolundayız”.³⁸

³⁶ (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı, 77, 27.4.1981). Eroğlu, 12 Eylül yönetimi tarafından Danışma Meclisi üyeliğine de getirilecekti. Danışma Meclisinde Üyeler: Kim Kimdir? (1981, 16 Ekim). *Cumhuriyet*, 9.

³⁷ (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı, 21, 10.2.1982).

³⁸ Evren: 'Ne Sağdayız Ne Soldayız, Atatürk'ün Yolundayız'. (1983, 16 Temmuz). *Milliyet*, 12.

SONUÇ

Türkiye’de rejim dersi olarak okutulan Devrim/İnkılâp Tarihi’nin adında ve kronoloji unsurunda yapılan değişiklik, 1960’ların ikinci yarısında ortaya çıkan radikal muhalefet hareketi dikkate alınmadan anlaşılabilir. Kemalizm ile etkileşim içindeki bu hareket ve onun en aktif parçasını oluşturan gençlik muhalefeti, 27 Mayıs sonrasında kurulan liberal anayasal düzende vücut bulmuştu. Kemalizm’in radikal kopuş motifi ve onun Osmanlı geçmişini tasfiye etmeye dönük öz Türkçe sözcük seti, radikal muhalefet hareketine ideolojik bir meşruiyet sağlıyordu. Rejimin dili, muhalefet hareketi tarafından içerilip radikal bir forma dönüştürülünce, bu travmatik tehdit karşısında 12 Mart yönetimi, o tarihe kadar amorf bırakılmış olan resmî ideolojiyi doktrinleştirme ve rejimin anahtar sözcüğü haline gelen “devrim”i ise Osmanlıca aslıyla ikame etme yoluna gitti. Amacı, siyasal rejimin üzerine oturduğu “inkılâp” ile radikal muhalefet hareketinin “devrim”i arasına kesin bir sınır çizerek, muhalefet hareketini marjinalleştirmekti. 12 Mart’ın sonuç vermeyen bu girişimine, 12 Eylül döneminde kalıcı bir işlerlik kazandırıldı. Dersin kronolojik bitiş noktası, rejimin kuruluş dönemiyle sınırlandırılarak istikrarsızlık ve aşırı siyasallaşmayla özdeşleştirilen liberal anayasal dönem, İnkılâp Tarihi’nden tamamen çıkarıldı. Askerî yönetim, İnkılâp Tarihi programına 12 Eylül Darbesi’ni ekleyerek dersin kronolojik bitiş noktasını 1980’lere kadar getirmede. Aksini yapmış olsaydı, düzen karşıtı radikal muhalefet hareketine, ders programında bir şekilde yer vermek gerekirdi. Bunun yerine, rejimin aslı tarihsel ve ideolojik kaynakları olan Millî Mücadele ve erken Cumhuriyet dönemleri ders içeriğinde daha belirgin hale getirildi. Ancak öne çıkarılan şey, Cumhuriyet’in Osmanlı geçmişinden radikal kopuş hamlelerinden çok, onun kurucu babasının simgesel hale getirilen tarihsel kişiliği oldu. Toplumun siyasal alanın dışına itmek, onun en hareketli parçasını oluşturan yükseköğretim gençliğinde ideolojik bir boşluk yaratacağı muhakkaktı. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, yükseköğretimin tüm sınıf kademelerinde alınması gereken zorunlu bir ders haline getirilerek, bu boşluğun önemli bir kısmının, Atatürk’ün rol modeli olarak sunulan kişiliği ve onun “düşünce sistemi” ile doldurulması amaçlandı.

EXTENDED ABSTRACT

The terminology of the official ideology does not show some changes in its own course over time, depending only on the shifts within the power bloc that produces it. It sometimes undergoes changes as a result of tough hegemonic struggles with the language of the radical opposition movement against the order. The renaming of the *Türk Devrim Tarihi* (History of Turkish Revolution) course, which has an important mission in conveying the official ideology in Turkey, to *Türk İnkılâp Tarihi* (History of Turkish Revolution) after the military coup of 12 September in 1980 is one of the exemplary cases where such an argument can be embodied. What changed from the 1960s to the 1980s was not only the change of the name of the course from the pure Turkish *devrim* (revolution) to the Ottoman Turkish *inkılâp* (revolution). It’s chronology of events, which had been constantly updated until then, was also taken back to the date of Atatürk’s death.

The term “revolution” in Turkish corresponds to two different words. One of them is *inkılâp*, which is a word of Arabic origin remained from the Ottoman language, and the other is the “pure Turkish” *devrim*, which has been introduced with the Language Reform led by Atatürk in the early Republican era. The renaming of the course as *Türk İnkılâp Tarihi* (History of Turkish Revolution) was a part of the reaction to the social opposition and the student movement interacting with the radical form of Kemalist ideology that emerged in the second half of the 1960s. The dissident students, along with radical young elements in the army, who had a strong interaction with the anti-imperialist nature of the Turkish War of Independence, gave the revolution a socialist content, which they turned into a popular political term. In time, the social opposition became symbolic with the word *devrim* (revolution), which became also

one of the keywords of the liberal constitutional era after the military coup of 27 May 1960. In the 1961 Constitution, the 27 May Coup was referred to as a *devrim*, and the term *Atatürk Devrimleri* (Atatürk Revolutions) was employed to define the historical basis of the political regime. The public and left-wing intellectual language of the 1960s liberal constitutional era came under the influence of the pure Turkish language movement, in reaction to the conservative language of the former political era when the Democratic Party was in power in the 1950s.

When the language of the regime was included and transformed into a radical form by the opposition movement, the 12 March administration, which took the power with the military intervention in 1971, decided to indoctrinate the official ideology, which had been left amorphous until then, and to replace the word *devrim*, which had become the key word of the regime, with the word *inkılâp*. The administration introduced new terms to describe the official ideology in doctrinal form. These terms, which were *Atatürkçülük* (Atatürkism), *Atatürk İlkeleri* (Atatürk's Principles) and *Atatürkçü Düşünce Sistemi* (Atatürkist Thought System), had a more Turkish tone than the term Kemalism. Another way to break the opposition's language-tie with the official ideology was to intervene in the *Türk Devrim Tarihi* (History of Turkish Revolution), which was taught as a regime course in higher education programs. But the intervention of the 12 March administration in this course failed soon after with the transition to the democratic order in 1974.

In 1981, the 12 September administration, the third successful military coup, not only changed the name of the course from the pure Turkish *devrim* to the Ottoman Turkish *inkılâp*, but also framed the course's chronological end point with the date of Atatürk's death. The chronological end point of the course was framed with the establishment period of the republican regime. The liberal constitutional period, which was identified with instability and extreme politicization, was completely removed from the *Türk İnkılâp Tarihi*. By doing so, the military government made the Turkish War of Independence and early Republican era that are the essential historical roots of the political regime more prominent in the course content by removing the subjects of multi-party life and the liberal constitutional periods from the *Türk İnkılâp Tarihi*. However, the new understanding emphasized the symbolic historical personality of the regime's founding father, Atatürk, rather than the Republic's radical break with its Ottoman past. It was certain that pushing the society out of the political sphere in the 1980s would create an ideological vacuum in the youth of higher education, which is the most active part of the society. With Atatürk's "thought system" and personality, presented as a role model in *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi* (Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution) courses, it was aimed to fill a significant part of this vacuum in these years.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmada bilimsel araştırma ve etik ilkelere uyulduğu ayrıca çalışma boyunca yararlanılan eserlerin tamamının kaynakçada verildiği beyan olunur. Bu araştırma için etik kurul iznine ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Akşin, S. (2007). *Yakın tarihimizi sorgulamak*, 2. Baskı, Arkadaş Yayınevi.
- Akyaz, D. (2009). Ordu ve resmî atatürkçülük, *modern türkiye'de siyasi düşünce*, Cilt: 2, (Kemalizm) (ed.) A. İnşel, 6. Baskı, İletişim Yayınları, 180-191.
- Akyüz, Y. vd. (2007). *Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi*, Ayraç Yayınevi.
- Aslan, D. A. (2021). The historical boundaries of the turkish revolution, *Prof. Dr. Mustafa Öztürk Onuruna Tarih Yazıları II/ Essays in Honour of Professor Mustafa Öztürk*, Cilt: 2, (ed.) A. Hüseyinklioğlu vd., İdeal Kültür Yayıncılık, 311-326.
- Aslandaş, A. S.- Bıçakçı B. (2013). *Popüler siyaset deyimler sözlüğü*, 4. Baskı, İletişim Yayınları.

- Ateş, T. (2000). *Yaşasın cumhuriyet: konferanslar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, S.-Taşkın, Y. (2014). *1960'tan günümüze türkiye tarihi*. İletişim Yayınları.
- Belge, M. (2003). Sol. (Çev. N. Satlıgan) *Geçiş sürecinde ürkiye*, (der.) I. C. Schick-E. A. Tonak, 4. Baskı, Belge Yayınları, 159-188.
- Copeaux, E. (2000). *Tarih ders kitaplarında (1931-1993): türk tarih tezinden türk-islam sentezine*. Çev. A. Berktaş, 2 Baskı. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi
- Çaykara, E. (2005). *Tarihçilerin kutbu: "halil inalcık kitabı"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ergut, F. (2010). "Ele avuca sığmaz" bir geçmiş için yöntemsel bir yaklaşım önerisi: *II. meşrutiyet'i yeniden düşünmek*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1-10.
- Eroğlu, H. (1967). *Türk devrim tarihi*. Kardeş Matbaası.
- Eroğlu, H. (1982). *Türk inkılâp tarihi*. Millî Eğitim Basımevi.
- Eroğlu, H. (2008). *Türk inkılâp tarihi*. 3. Baskı, Savaş Yayınevi.
- Ersan, V. (2014). *1970'lerde türkiye solu*. 3. Baskı, İletişim Yayınları.
- Evren, K. (1991). *Kenan evren'in anıları*. cilt: 2, Milliyet Yayınları.
- Genelkurmay Başkanlığı. (1984). *Atatürkçülük (üçüncü kitap): atatürkçü düşünce sistemi*. Millî Eğitim Basımevi.
- Gevgilili, A. (1977, 6 Kasım). Düşünenlerin forumu: atatürk'ün dünyası ve yeni türkiye. *Milliyet*, 2, 11.
- İlknur, M. (2021, 8 Mayıs). Denizlerin dalgasıym yazı dizisi – 3. *Cumhuriyet*, 6.
- Kara Kuvvetleri Komutanlığı. (1978). *Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihimiz*. 2. Baskı, K.K.K. Ankara Basımevi ve Basılı Evrak Depo Müdürlüğü.
- Karal E. Z. (1958). *Türkiye cumhuriyeti tarihi (1918-1953)*. Maarif Basımevi.
- Karlıklı, Y. (1999). Türk anayasaları ve dil. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (20) 56-60.
- Kayalı, K. (1988). Türk inkılâp tarihi dersleri'nin yeniden şekillenmesi üzerine. *Tarih ve Toplum*, (56) 47-56.
- Ketenci, Ş. (1983, 8 Haziran). Üniversite adaylarına kılavuz: nerede hangi dersler okutuluyor? *Cumhuriyet*, 6.
- Kubalı, H. N. (1972, 7 Temmuz). 12 Mart'ın düşündürdükleri. *Cumhuriyet*, 2.
- Kubalı, H. N. (1973a). *Türk devrim tarihi dersleri*. Kutulmuş Matbaası.
- Kubalı, H. N. (1973b). *Türk Devrim (İnkılâp) Tarihi*. Harp Akademileri Basımevi.
- Kurat, Y. T. (1977, 27 Aralık). Devrim tarihi mi, devrim felsefesi mi okutulmalı? *Milliyet*, 2.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*
- Milliyet Gazetesi*
- Ozankaya, Ö. (1978). *Türk devrimi ve yüksek öğretim gençliği*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Özfidan, Y. (2008). *Atatürk araştırma merkezlerinin kurumsal etkinliğine ilişkin öğretim üyesi görüşlerinin değerlendirilmesi, dicle üniversitesi örneği*. [Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi].
- Pekşen, Y. (1985: 19 Nisan). Anayasa sözlüğüne sözlük gerek, *Cumhuriyet*, 7.
- Su, M. K.-Mumcu, A. (1987). *Türkiye cumhuriyeti inkılâp tarihi ve atatürkçülük*, 7. Basılış, Millî Eğitim Basımevi.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi*
- T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı. (1971). *Türk devrim tarihi*. Gnkur. Basımevi.
- T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı. (1973). *Türk inkılâp tarihi*. 2. Baskı. Gnkur. Basımevi.

T.C. Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi, 287, 16.11.1961

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı, 126, 15.7.1981

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı, 77, 27.4.1981

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı, 21, 10.2.1982

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi

T.C. Resmî Gazete

Tanör, B. (1994). *İki anayasa 1961-1982*. 3. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Tanör, B. vd. (1997). *İnkılâp tarihi dersleri nasıl okutulmalı?* Sarmal Yayınevi.

Taşkın, Y. (2009a). Kemalist kültür politikaları açısından türk tarih ve dil kurumları. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 2, (Kemalizm) (ed.) A. İnsel, 6. Baskı, İletişim Yayınları, 419-424.

Taşkın, Y. (2009b). Turhan Feyzioğlu. *Modern türkiye’de siyasi düşünce*, cilt: 2, (Kemalizm) (ed.) A. İnsel, 6. Baskı, İletişim Yayınları, 534-539.

Tavlı, B. Ş. (2013). *Toplumsal ve iletişimsel bir dönüşüm uygulaması: kemalist türkiye’de dil devrimi*. [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi].

Tekiner, A. (2010). *Atatürk heykelleri: Kült, Estetik, Siyaset*. İletişim Yayınları.

Toprak, Z. (1998). 1968’i yargılamak ya da 68 kuşağına mersiye. *Cogito*, (14), 154-159.

Turan, Ş. (2014). *Türk kültür tarihi*. 7. Basım, Bilgi Yayınları.

Velidedeoğlu, H. F. (1969, 4 Temmuz). Devlet Dili, *Cumhuriyet*, 2.

Zürcher, E.J. (1998). *Modernleşen türkiye’nin tarihi*, 3. Baskı, İletişim Yayınları.